

Το κόστος μιας ανέξοδης διοικητικής δίκης

Ηλίας Κουβαράς
Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ
Πρωτοδίκης Δ.Δ.

Α. Λόγος περί το είναι: Μια δίκη χωρίς δικαστικά έξοδα

1. Η νομολογιακή «εξαϋλωση» των διατάξεων για τη δικαστική δαπάνη

Όπως έχει αναδειχθεί από τη διεπιστημονική θεωρία των συστημάτων (Systems Theory), μια αναδυόμενη συστημική αποτυχία (emergent systemic failure) είναι δυνατόν να προκύπτει από κανονικές, φαινομενικά αβλαβείς ατομικές συμπεριφορές λόγω πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων και ανατροφοδοτήσεων. Μια τέτοια συλλογική δυσλειτουργία θα υποστηριχθεί εν προκειμένω ότι προκαλείται από την πρακτική των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, στην σχεδόν συντριπτική πλειονότητα των υποθέσεων, να απαλλάσσουν από το βάρος των δικαστικών εξόδων το διάδικο που ηττήθηκε¹. Η απαλλαγή χωρεί, κατ' επίκληση του άρθρου 275 παρ. 1 τελ. εδ. του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (Κ.Δ.Δ.), «κατ' εκτίμηση των περιστάσεων», οι οποίες ουδόλως εκτίθενται στην αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων και κατ' απόκλιση του πάγιου κανόνα σε όλες τις δικονομίες, σύμφωνα με τον οποίον τα δικαστικά έξοδα καταλογίζονται σε βάρος του διαδίκου που ηττάται².

Πέραν των σοβαρών δικαιοκρατικών προεκτάσεων από την, χωρίς σαφή και συνεπώς ελέγξιμη δικαιολογητική βάση³, ακύρωση στην πράξη δικονομικού κανόνα από μια δικαιοδοτική πρακτική, η ανωτέρω προσέγγιση παρουσιάζει για το σύστημα δικαστικής προστασίας συνέπειες ευρύτερες από τις εκτιμώμενες σε πρώτο επίπεδο. Η «υπεράνω χρημάτων» αυτή θεώρηση ακολουθείται,

¹ Βλ. σχετ. και πρακτικό Διοικητικής Ολομέλειας ΣτΕ 17/2011.

² Τον οποίον και υιοθετεί το άρθρο 275 παρ. 1 εδ. α' του Κ.Δ.Δ.. Η σύγκριση της νομολογίας του ΑΠ με αυτήν του ΣτΕ και περαιτέρω της θεωρητικής επεξεργασίας στους κλάδους της πολιτικής και διοικητικής δικονομίας καταδεικνύει ευκρινώς το υποανάπτυκτο του δικαίου της δικαστικής δαπάνης στην τελευταία. Για την πολιτική δίκη βλ. ιδίως Νίκα Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 5^η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2025, § 101, σ. 800 επ., Δούκα Α., Οικονομικές παράμετροι της πολιτικής δίκης (δ.δ.), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2021, ιδίως σ. 39 επ.. Η συγγραφέας επισκοπεί το δίκαιο των δικαστικών εξόδων σε συνολικά 40 κράτη, εντοπίζοντας δύο βασικούς κανόνες καταμερισμού τους: τον αγγλικό κανόνα ή αρχή της ήττας, βάσει του οποίου ο ηττηθείς διάδικος οφείλει να καταβάλει το σύνολο της δικαστικής δαπάνης (δικαστηριακά έξοδα, δικηγορική αμοιβή και έξοδα απόδειξης) και την αμερικάνικη αρχή της εκατέρωθεν καταβολής της δικαστικής δαπάνης. Για την πρακτική του κυπριακού Ανώτατου Δικαστηρίου βλ. Αιμιλιανίδη Αχ., «Επίδραση εξόδων στη διοικητική δίκη», ΚΥΝΕ 2022, σ. 168 επ..

³ Ελλείπει δικαστικής αιτιολογίας, μόνο (επισφαλείς) υποθέσεις μπορούν να διατυπωθούν ως προς τους λόγους αυτής της πρακτικής: πρόνοια για μη περαιτέρω οικονομική επιβάρυνση του ηττηθέντος ιδιώτη που ήδη υποβλήθηκε στα λοιπά δικαστικά έξοδα (παράβολο ή ένσημο και προείσπραξη δικηγορικής αμοιβής), η προστασία του «διαχρονικά δημοσιονομικά εύθραυστου» Δημοσίου, η δυσχέρεια των αναφερόμενων νομικών ζητημάτων που δικαιολογεί την έγερση της διαφοράς, μια συγκεκριμένη σύλληψη επιείκειας για τον ηττηθέντα διάδικο (η οποία βεβαίως αδικεί τον νικήσαντα), δευτερές σκέψεις του δικαστή σε σχέση με την υιοθετηθείσα στην απόφαση κρίση (π.χ. αν δεν ασπάζεται τη θέση της πάγιας νομολογίας που εφαρμόσει) ή απλώς ανασφάλεια ως προς την ορθότητά της, ακόμα και απλή οκνηρία για τη διενέργεια του υπολογισμού κ.α..

μάλλον αφήφιστα, και επί «εγκαταλελειμμένων» υποθέσεων⁴, οι οποίες απολύτως ανώφελα και αζημίως απομυζούν ένα σοβαρό μέρος των πεπερασμένων δικαιοδοτικών πόρων. Πρόκειται για υποθέσεις (ιδίως επί αναγνωριστικών αγωγών για διαφορές αποδοχών) που ο διάδικος αμελεί να παραιτηθεί από το ασκηθέν ένδικο βοήθημα, ελλείψει αποτρεπτικού κινήτρου, με συνέπεια το δικαστήριο να υποχρεούται στην έκδοση απόφασης επί της ουσίας (πολύ συχνά και για τους 50 ομοδίκους ενάγοντες), εφόσον μεταξύ των στοιχείων του φακέλου περιλαμβάνεται νομιμοποίηση του δικηγόρου που άσκησε το ένδικο βοήθημα.

Ακόμα όμως και στις εξαιρετικά περιορισμένες περιπτώσεις που επιβάλλεται δικαστική δαπάνη, αυτή υπολογίζεται σε ποσά *υποπολλαπλάσια* των πραγματικών αμοιβών της αγοράς, σύμφωνα με την ελάχιστη διατίμηση του Παραρτήματος I του Κώδικα Δικηγόρων (ΚωδΔικ)⁵. Περαιτέρω, σε αντίθεση με τα γενόμενα δεκτά στην πολιτική δίκη⁶, στην αποδιδόμενη αυτή δικαστική δαπάνη ουδέποτε συμπεριλαμβάνεται το ποσό του αναλογούντος ΦΠΑ, ακόμα και όταν ο νικήσας διάδικος δεν υπόκειται σε ΦΠΑ και συνεπώς δεν μπορεί να εκπέσει το φόρο που κατέβαλε στο δικηγόρο του. Στις περιπτώσεις όμως αυτές, η απόδοση στον διάδικο του σχετικού ποσού παρίσταται εύλογη, εφόσον αποκαθιστά την περιουσιακή του απώλεια⁷.

Στην προϊούσα αυτή «εξαύλωση» των διατάξεων για τη δικαστική δαπάνη εγγράφεται μια σειρά από πρόσφατες νομολογιακές θέσεις, όπως για παράδειγμα ότι δεν διαλαμβάνεται διάταξη περί

⁴ Πρόκειται για περιπτώσεις των οποίων τα νομικά ζητήματα επιλύθηκαν νομολογιακώς στο διαδραμόντα χρόνο, κατά τρόπο αντίθετο προς τα υποστηριζόμενα με το ένδικο βοήθημα ή όπου η απόρριψη αιτήματος για χορήγηση προσωρινής προστασίας είχε ως συνέπεια η κύρια δίκη να στερείται αντικειμένου λόγω εκτέλεσης της πράξης (π.χ. υποθέσεις σφράγισης καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος), περιπτώσεις που ο προσφεύγων απώλεσε το ενδιαφέρον του για λόγους αναγόμενους στα παραγωγικά αίτια της βούλησής του κ.α..

⁵ Ν. 4194/2013 (Α' 208). Συγκεκριμένα τα δικαστικά έξοδα για τη διενέργεια διαδικαστικών πράξεων ορίζονται, κατ' ανώτατο ποσό, σε: α) 234 € στο Μονομελές Διοικητικό Πρωτοδικείο (85 € για κατάθεση κύριου δικογράφου, 64 € για την παράσταση του πληρεξουσίου δικηγόρου και 85 € για την κατάθεση υπομνήματος), β) 405 € στο Τριμελές Διοικητικό Πρωτοδικείο (117 € για κατάθεση κύριου δικογράφου, 203 € για την παράσταση του πληρεξουσίου δικηγόρου και 85 € για την κατάθεση υπομνήματος) και γ) 576 € στο Διοικητικό Εφετείο (235 € για κατάθεση κύριου δικογράφου, 256 € για την παράσταση του πληρεξουσίου δικηγόρου και 85 € για την κατάθεση υπομνήματος). Σημειώτεον ότι στις ακυρωτικές διαφορές, με βάση την εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 39 παρ. 1 του π.δ. 18/1989 εκδόθηκε η 11/22.10.2004 απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ σε Ολομέλεια και Συμβούλιο (Β' 1738/25.11.2004), η οποία καθορίζει το ύψος της δικαστικής δαπάνης των διαδίκων με τη μορφή κατ' αποκοπή ποσού και ειδικότερα σε 460 € για τη σύνταξη των δικογράφων αίτησης ακυρώσεως, έφεσης, αίτησης αναίρεσης, προσφυγής, τριτανακοπής, αίτησης ερμηνείας και διόρθωσης αποφάσεων και σε 460 € για την παράσταση σε κάθε συζήτηση των πληρεξουσίων δικηγόρων.

⁶ ΑΠ 2236/2013, 394/2020, 1317/2019, 334/2017.

⁷ Αντιθέτως, η απόδοση καταβληθέντος ΦΠΑ σε διάδικο επιτηδευματία ή επιχείρηση, που έχει την δυνατότητα να τον εκπέσει και πιθανότατα τον έχει ήδη εκπέσει, θα καθιστούσε διπλά ωφελημένο τον συγκεκριμένο διάδικο, με αποτέλεσμα στην τελευταία αυτή περίπτωση η απόδοση του ΦΠΑ να μην δικαιολογείται. Λιγότερο σαφές είναι το ζήτημα αν στην αποδοτέα αμοιβή περιλαμβάνονται και οι εισφορές-κρατήσεις κατά το άρθρο 61 του Κώδικα Δικηγόρων. Κατά μία άποψη, τα εν λόγω ποσά δεν βαρύνουν τον διάδικο, αλλά τον δικηγόρο, δεν περιλαμβάνονται στα αποδοτέα έξοδα παράστασης. Εντούτοις, τα έξοδα αυτά συμπεριλαμβάνονται στην συνολική δικηγορική αμοιβή και απλώς παρακρατούνται απ' αυτήν για αμιγώς πρακτικό λόγο, επειδή ακριβώς ο δικηγόρος είναι επιφορτισμένος να εκδώσει το σχετικό γραμμάτιο του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου. Άλλωστε, ουσιαστικό κριτήριο είναι ποιος βαρύνεται με τις δυσμενείς συνέπειες της μη καταβολής και όχι ποιος βαρύνεται με την υποχρέωση καταβολής. Αφού η καταβολή των εν λόγω εισφορών ανάγεται σε όρο του παραδεκτού της διαδικαστικής πράξης με την κύρωση αυτή να επέρχεται στο πρόσωπο του διαδίκου, ορθότερη φαίνεται η άποψη ότι και οι ανωτέρω εισφορές-κρατήσεις συνιστούν αποδοτέα έξοδα. Βλ. αναλ. Χατζηγιάννου Β., «Η δικηγορική αμοιβή ως αποδοτέο δικαστικό έξοδο της πολιτικής δίκης», στο Χαριστήριον: Σύμμεικτα προς τιμήν Ιωάννη Κ. Δρυλλεράκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015, σ. 423 επ. (=NoB 2015, σ. 1205), ιδίως 431 επ. και τις εκεί παραπομπές.

δικαστικών εξόδων όταν το Δημόσιο παρίσταται με υπάλληλο, με το σκεπτικό ότι δεν προκύπτει ότι το καθ' ου υποβλήθηκε σε τέτοια, καθώς η αποστολή του διοικητικού φακέλου και η υποβολή έκθεσης απόψεων αποτελούν εκ του νόμου προβλεπόμενες υποχρεώσεις της Διοίκησης⁸. Τέλος, παγίως απορρίπτονται ως απαράδεκτα τα αιτήματα καταβολής δικαστικής δαπάνης που υποβάλλονται από το καθ' ου Δημόσιο ή ΝΠΔΔ με υπόμνημα, με το σκεπτικό ότι έπρεπε να είχαν συμπεριληφθεί στην έκθεση απόψεων, η οποία όμως ως γνωστόν συντάσσεται από τα όργανα της υπηρεσίας και όχι από δικηγόρο⁹. Όλες οι ανωτέρω προσεγγίσεις συγκροτούν ένα τοπίο όπου επιδίκαση και των ελαχίστων ακόμα δικαστικών εξόδων, τουλάχιστον ενώπιον των διοικητικών πρωτοδικείων, λαμβάνει χώρα σε ένα εξαιρετικά χαμηλό (κατ' εκτίμηση 5%) ποσοστό υποθέσεων.

2. Οι συνέπειες μιας «ανέξοδης» άφεςης χρεών

Η ανωτέρω πρακτική δεν αποτελεί προφανώς τη μείζονα ή την πιο εμφανή παθογένεια του δικαστικού συστήματος. *Αφαιρώντας* όμως κατ' ουσίαν από τις παραμέτρους ρύθμισης του τελευταίου ένα μεγάλο μέρος του κόστους της δίκης, η θεώρηση αυτή παρουσιάζει τελικά, λόγω της συστηματικότητάς της και του σωρευτικού της αποτελέσματος, υπολογίσιμες συνέπειες τόσο για την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης (υπό α) όσο και για την ουσία του δικαιώματος δικαστικής προστασίας (υπό β).

α. Αναίρεση της αποτρεπτικής λειτουργίας της δικαστικής δαπάνης

Ως γνωστόν, η πρόβλεψη για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη δαπανημάτων, τα οποία θεωρούνται «εισφορές» κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)¹⁰, επιδιώκει θεμιτούς καταρχάς σκοπούς, όπως της χρηματοδότησης του δικαστικού συστήματος, της αύξησης των δημόσιων εσόδων και της αποτροπής αβάσιμων προσφυγών¹¹. Τα κράτη παρέχουν περιθώριο εκτίμησης κατά τον προσδιορισμό του πλαισίου επιβολής τους, αρκεί να μην ανατρέπεται η αναγκαία ισορροπία όταν το ενδιαφερόμενο πρόσωπο υποχρεώνεται να φέρει υπερβολικό βάρος¹². Ειδικώς η επιβολή δικαστικών εξόδων παρουσιάζει σημαντικά πλεονεκτήματα έναντι της πρόβλεψης τελών (παράβολο ή δικαστικό ένσημο) που επιβάλλονται οριζόντια, εκ των προτέρων και χωρίς ειδικότερες διακρίσεις. Κατά την έκδοση της απόφασης, ο δικαστής είναι πλέον σε θέση να προσδιορίσει τα έξοδα αφού έχει μορφώσει ακριβή και *in concreto* αντίληψη τόσο για τις δυσχέρειες της υπόθεσης όσο και για την κακοπιστία ή τον «δικονομικό ομορτυνισμό» του προσφεύγοντος ή της Διοίκησης¹³.

⁸ ΔΠΑ 136, 2917/2026, ΔΠΠΕΙ 1075/2025, contra όμως οι ΔΠΠΩΑ 323/2025, ΔΠΛΑΡ 174/2020, ΔΠΣΕΡ 363, 438/2019.

⁹ Άρθρα 275 παρ. 7 και 138 παρ. 1 του Κ.Δ.Δ., πρβλ. ΣτΕ 2909/2019.

¹⁰ ΕΔΔΑ 16 Νοεμβρίου 2010, *Perdigão* κατά Πορτογαλίας, αρ. 24768/06, σκ. 61-62.

¹¹ Βλ. Κουβαρά Η., Το παραδεκτό στη διοικητική δίκη - Η πρόσβαση στο δικαστή υπό το φως των άρθρων 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2021, σ. 28 επ., 59 επ..

¹² ΕΔΔΑ απόφαση της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, *Mandev* κλπ κατά Βουλγαρίας, αρ. 57002/11, σκ. 128, απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, *Chorbadzhiyski and Krasteva* κατά Βουλγαρίας, αρ. 54991/10, σκ. 59, *Perdigão*, ό.π., σκ. 69-78.

¹³ Κατά την έκφραση του Δελλή Γ., Δήμος και Αγορά. Το δημόσιο δίκαιο αλλιώς, με το βλέμμα της οικονομικής ανάλυσης, Ευρασία, 2018, σ. 369 επ., ο οποίος υπογραμμίζει ότι (σ. 371) χρειάζονται λύσεις προσαρμοσμένες στις καταχρηστικές συμπεριφορές καθενός από τα μέρη της διοικητικής δίκης και όχι πρωτοβουλίες που στρέφονται μονομερώς κατά του ιδιώτη.

Η σχολιαζόμενη πρακτική των διοικητικών δικαστηρίων αναιρεί την *αποτρεπτική λειτουργία της δικαστικής δαπάνης*, τόσο ως προς την άσκηση προπετών ενδίκων βοηθημάτων και μέσων από τους διοικουμένους και τη Διοίκηση¹⁴ όσο και ως προς την έκδοση από την τελευταία προδήλως παράνομων διοικητικών πράξεων¹⁵. Η ενδεχόμενη δικαστική δαπάνη αποτελεί, κατ' ουσίαν, τον μοναδικό παράγοντα ικανό να ασκήσει, περιορισμένη έστω, πίεση στη Διοίκηση να ανακαλέσει μια παράνομη πράξη της ή να μεταβάλει μια υφιστάμενη παράνομη πρακτική από την οποία αποκομίζει πρόσκαιρα οφέλη ή που απλώς αποτελεί έκφραση συγκεκριμένης πολιτικής βούλησης¹⁶. Πράγματι, η δικαιοδοτική πράξη βρίθεται περιπτώσεων εμμονής της Διοίκησης στην έκδοση πράξεων που αντιβαίνουν στην πάγια νομολογία, με τις οποίες η Διοίκηση αποσκοπεί απλώς στην «ημιζωή» αυτών στην έννομη τάξη, μέχρι τη δικαστική ακύρωσή τους, σε συνδυασμό με την εκτίμηση ότι ένα σοβαρό ποσοστό των πράξεων αυτών δεν πρόκειται εν τέλει να προσβληθούν δικαστικά, ιδίως λόγω κόστους για τους διοικουμένους¹⁷. Εξάλλου, η αποκατάσταση της ζημίας του διοικουμένου με βάση τις διατάξεις για την αστική ευθύνη του Δημοσίου παρουσιάζει αυτοτελή, ενίοτε δυσχερή, ζητήματα διάγνωσης και βεβαίως προϋποθέτει την υποβολή του δικαιωθέντος σε περαιτέρω δικαστικά έξοδα, παράγοντες οι οποίοι λειτουργούν αποτρεπτικά.

¹⁴ Η απαλλαγή του Δημοσίου και των ΝΠΔΔ από την υποχρέωση καταβολής των σχετικών δαπανημάτων αποτελεί διαχρονικά βασικό παράγοντα της απερισκεπτής προσφυγής αυτών στη δικαιοσύνη με συνέπεια την επιβάρυνσή της. Βλ. Γέροντα Α., «*Η πρόσφατη μεταρρύθμιση της διοικητικής δικαιοσύνης (ν. 3900/2010)*», ΕφημΔΔ 2011, σ. 370 επ (σ. 379), Χρυσανθάκη Χ., ΘΠΔΔ 2010, σ. 1323επ.. Όπως πάντως δέχεται η νομολογία, «*δεν τίθεται ζήτημα άνισης μεταχειρίσεως του ιδιώτη διαδίκου, ως εκ της υποχρεώσεως μόνον αυτού να καταβάλει παράβολο, έναντι του Δημοσίου [...], δεδομένου ότι η ιδιομορφία της διοικητικής δίκης συνίσταται σε τούτο ακριβώς, ότι δηλαδή κινείται μεν με πρωτοβουλία του ιδιώτη, στρέφεται, όμως, κατά διοικητικής πράξεως εξοπλισμένης με το τεκμήριο νομιμότητας. Επομένως, εφ' όσον οι διάδικοι δεν βρίσκονται στην ίδια ακριβώς δικονομική θέση, είναι δικαιολογημένη η επιβάρυνση εκείνου του διαδίκου, ο οποίος θέτει υπό αμφισβήτηση την κατ' αρχήν υφιστάμενη νομιμότητα*». Βλ. ΣτΕ 1994, 1995/2011, 704/2005, Ολ 647/2004.

¹⁵ Είναι γνωστό ότι στην πράξη όλως σπανίως τυγχάνει εφαρμογής μια σειρά διατάξεων με σκοπό την άσκηση πίεσης προς τη Διοίκηση για την έγκυρη και σύννομη πλήρωση των υποχρεώσεών της, όπως επί παράλειψης προσκόμισης φακέλου η προβλεπόμενη στο άρθρο 129 παρ. 3 του Κ.Δ.Δ. δυνατότητα καταλογισμού χρηματικής ποινής στη διοικητική αρχή. Τούτο μάλιστα μολονότι από το γράμμα της διάταξης φαίνεται να είναι υποχρεωτική η επιβολή της ποινής συντρεχόντων των προϋποθέσεων του νόμου. Έτσι και ο Δελλής Γ., Η διοικητική δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013, σ. 195.

¹⁶ Βλ. συναφώς τις παρατηρήσεις του Δελλή Γ., Δήμος και Αγορά, ό.π., σ. 370: «*[...] το υφιστάμενο δικονομικό σύστημα δεν παρέχει στη Διοίκηση κανένα κίνητρο συνετής χρήσης του δικαστικού μηχανισμού. Το αντίθετο μάλιστα, μέσω ενός πλέγματος προνομιακών διατάξεων για την ίδια, την ωθεί σε αδιάφορη ή και παρελκυστική στάση. Το πρόβλημα επιδεινώνεται από το, πανταχού παρόν στο δημόσιο δίκαιο, υψηλό κόστος αντιπροσώπευσης, το οποίο επιβαρύνει και τις δικονομικές επιλογές των διοικητικών αρχών. Από τη μία, οι υπάλληλοι που αρχικά εξέδωσαν μία παράνομη πράξη δεν έχουν επαρκή κίνητρα να «κάνουν διπλή δουλειά», διορθώνοντάς την μετά τη δικαστική της προσβολή και ενόσω η υπόθεση εκκρεμεί στο δικαστήριο· μπορούν, κάλλιστα, να περιμένουν την οριστική δικαστική κρίση. Αντίστοιχα, οι αιρετοί και οι επί θητεία επικεφαλής των δημόσιων οργάνων, πάσχουν από «δικονομική μωυπία»: έχουν συμφέρον να λαμβάνουν και να διατηρούν μία παράνομη, αλλά χρήσιμη για τις επιδιώξεις τους απόφαση, η δικαστική ανατροπή της οποίας θα λάβει χώρα μετά τη λήξη της θητείας τους· αρκεί να χρησιμοποιήσουν μωυπικά τους δικονομικούς κανόνες, ώστε να παρατείνουν την εκκρεμοδικία και να παρεμποδίσουν την με άλλο τρόπο επίλυση της διαφοράς για όσο διάστημα τους βολεύει. Προτιμούν, επίσης, να παραπέμπουν στις καλένδες τη δικαίωση των διοικουμένων, όταν συνεπάγεται επιβαρύνσεις για το δημόσιο ταμείο, μέχρι να εξαναγκαστούν να το πράξουν δικαστικά. Έτσι, έχουν περισσότερα χρήματα να διαχειριστούν για την επανεκλογή τους*».

¹⁷ Πρβλ. *ibid*, σ. 372: «*Το κόστος αυτό, μέσω των «ατελειών» που απολαμβάνει η Διοίκηση, ορίζεται πλασματικά στο μηδέν, παρότι βαρύνει εν τέλει τον κρατικό προϋπολογισμό. Για όσο διάστημα το άμεσο χρηματικό βάρος από την παρελκυστική δικονομική συμπεριφορά ή τη δικαστική ήττα τείνουν στο μηδέν, τόσο για το δημόσιο νομικό πρόσωπο, όσο και για τους εντολοδόχους που καθορίζουν τη στρατηγική του (υπαλλήλους, επικεφαλής του νομικού προσώπου, νομικούς παραστάτες), το μέρος αυτό θα έχει πάντοτε κίνητρο να καταχράται το σπάνιο πόρο της Δικαιοσύνης*».

β. Ακύρωση της αποκαταστατικής λειτουργίας της δικαστικής δαπάνης

Η εξουσία επιδίκασης εύλογων δικαστικών εξόδων από το Δικαστήριο αποτελεί αναγκαίο παρακολούθημα του δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος και το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Η απαλλαγή του ηττηθέντος διαδίκου από τα δικαστικά έξοδα χωρίς αποχρώντα λόγο ακυρώνει αυθαίρετα την *αποκαταστατική λειτουργία της δικαστικής δαπάνης* για τον διάδικο που δικαιώθηκε¹⁸. Μόνη η ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης δεν συνιστά πλήρη αποκατάσταση του τελευταίου, ο οποίος υπεβλήθη σε ένα δικαστικό αγώνα με ενίοτε σοβαρό οικονομικό, αλλά και χρονικό και ψυχολογικό τίμημα. Η πλήρης παραγνώριση του τιμήματος αυτού από τον δικαστή καταδεικνύει έλλειψη θεσμικής ενσυναίσθησης¹⁹ και τελικά μια διακριτική πλην ουσιαστική απαξία προς το δικαιωθέντα διάδικο. Σε περιπτώσεις μακροχρόνιας εξουθένωσης του διοικουμένου από αλληπάλληλους δικαστικούς αγώνες, δεν θα ήταν υπερβολικό να παρατηρηθεί ότι η απαξία αυτή προσβάλλει ακόμα και την αξία του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος).

Κατ' ουσίαν αίτημα της δικαστικής προστασίας αποτελεί η αποκατάσταση των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση²⁰, στις περιπτώσεις βεβαίως που η αναζήτηση του χαμένου χρόνου το επιτρέπει²¹. Αντικειμενικά, η αποκατάσταση αυτή δεν επιτυγχάνεται όταν *ουσιώδες τουλάχιστον μέρος του τιμήματος* για την παροχή δικαστικής προστασίας δεν επανορθώνεται. Η κρατούσα αντίληψη περί δικαστικής δαπάνης στη διοικητική δίκη απηχεί την παραδοχή ότι η δυνητική αποκατάσταση του διοικουμένου στη νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων του, παρά μάλιστα την εκ μέρους του προκαταβολική ανάληψη του διαδικαστικού βάρους, θα υστερεί πάντα έναντι της προτέρας κατάστασης. Κοινώς: «και αδικήθηκες και θα χρεωθείς το κόστος για τη διαπίστωση της αδικίας που υπέστης».

¹⁸ Οι καταβολές «της αρχής της ήττας» που κατοχυρώνεται στο άρθρο 176 ΚΠολΔ εντοπίζονται στο ρωμαϊκό δίκαιο και στη μεταγενέστερη ιουστινιάνεια κωδικοποίηση, όπου αναφέρεται ότι «*προ παντός οι δικασταί οφείλουσι να γινώσκωσιν ότι ο ηττηθείς εν τη δίκη πρέπει να καταδικασθή εις τα έξοδα υπέρ του νικήσαντος διαδίκου*» [Lex.13 § 6 (3.1)]. Ο ηττηθείς, δηλαδή, διάδικος τεκμαιρόταν ως ο υπαίτιος της ζημίας, που προκλήθηκε με τη δίκη στον αντίδικό του, την οποία όφειλε να ανορθώσει. Η προσέγγιση αυτή στηριζόταν στην αρχή του δικαίου «*ο αίτιος αδίκου ζημίας οφείλει να αναρθώσει ταύτην*», εκφράζοντας μια αποζημιωτική λογική και απηχούσε την κρατούσα στο ρωμαϊκό δίκαιο αντίληψη. Με την εισαγωγή του ΚΠολΔ/1968, η δογματική θεμελίωση της αρχής της ήττας απαγκιστρώθηκε από την έννοια της υπαιτιότητας και η υποχρέωση καταβολής των δικαστικών εξόδων θεωρήθηκε αντικειμενικό παρακολούθημα της ήττας του διαδίκου. Η πρόσφατη νομολογία, ρητά απορρίπτει την αρχή της υπαιτιότητας ως δογματικό έρεισμα της αρχής της ήττας. Κατά την κρατούσα στο γερμανικό δίκαιο αρχή της πρόκλησης (Veranlasserprinzip), ο ηττηθείς διάδικος τεκμαίρεται ότι έδωσε αφορμή για τη διεξαγωγή της δίκης, χωρίς η υπαιτιότητα του να εμπλέκεται ως αξιολογική παράμετρος. Βλ. Δούκα Α., ό.π., σ. 205-8, αρ. 500-506 και τις εκεί παραπομπές στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων.

¹⁹ Αντίθετα, το οικονομικό, χρονικό και ψυχολογικό τίμημα προσφυγής στη δικαιοσύνη φαίνεται να γίνεται ευχερώς αντιληπτό από τις δικαστικές ενώσεις σε ζητήματα μισθολογικών αξιώσεων των ίδιων των δικαστών, οι οποίες θεμελιώνονται σε αποφάσεις του δικαστηρίου του άρθρου 88 παρ. 2 του Συντ.. Με πάγια αιτήματα προς την πολιτική εξουσία ζητείται (δικαίως κατά τα λοιπά) η νομοθετική τακτοποίηση των σχετικών ζητημάτων ώστε να μην εξαναγκάζονται οι δικαστές στην «απαξιοτική» άσκηση αγωγών.

²⁰ Πρβλ. ΔΕΕ απόφαση της 21^{ης} Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, σκ. 61, C-385/20, ό.π., σκ. 43: «*Η διαπίστωση με δικαστική απόφαση της καταχρηστικότητας μιας τέτοιας ρήτηρας πρέπει κατ' αρχήν να συνεπάγεται την αποκατάσταση της νομικής και πραγματικής καταστάσεως στην οποία θα τελούσε ο καταναλωτής αν δεν υπήρχε η εν λόγω ρήτρα*».

²¹ Το αίτημα αυτό αφορά τόσο τα διαπλαστικά ένδικα βοηθήματα όσο και τα καταψηφιστικά που αποσκοπούν στην αποκατάσταση της οικονομικής ζημίας του αιτούντος.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις υπαγορεύουν την εις βάθος επανεξέταση του πλαισίου που διέπει τη δικαστική δαπάνη στη διοικητική δίκη, με βάση και τα δεδομένα της πρόσφατης συναφούς νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ). Μολονότι προφανώς, ειδικότερες δικαιολογητικές βάσεις μπορούν να θεμελιώσουν αποκλίνουσες θεωρήσεις σε διαφορετικά πεδία διαφορών, οι θεμελιώδεις παραδοχές της νομολογίας των ανωτέρω δικαστηρίων χωρούν γενίκευση στην πλειονότητα των ζητημάτων δικαστικής δαπάνης.

B. Λόγος περί το δέον

1. Παράμετροι προσδιοριστικοί της δικαστικής δαπάνης

α. Ύψος μη αποτρεπτικό για την προσφυγή στη δικαιοσύνη

Το καθεστώς καθορισμού των δικαστικών εξόδων θα πρέπει να μην αποθαρρύνει τους ενδιαφερόμενους να ασκήσουν το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, λόγω των εξόδων που θα συνεπαγόταν για τους ίδιους η πρόσβαση στη δικαιοσύνη²². Το προβλεπόμενο ύψος οφείλει να αναζητά τη χρυσή τομή ανάμεσα στην αποτροπή των προπετών ενδίκων βοηθημάτων και στη μη αποτροπή εκείνων που θα μπορούσαν να τελεσφορήσουν, περίπτωση η οποία συντρέχει όταν δικονομικές ρυθμίσεις συνεπάγονται υπερβολικά υψηλό κόστος για τον προσφεύγοντα σε σχέση με το ποσό της αμφισβητούμενης οφειλής²³. Στις χρηματικές διαφορές, θεωρείται κατ' αρχήν αποδεκτό το ύψος των δικαστικών εξόδων να εξαρτάται από το επίδικο ποσό, καθώς το τελευταίο μπορεί να αποτελεί μέτρο του όγκου και της πολυπλοκότητας της υπόθεσης²⁴, η εξάρτηση δε αυτή είναι δυνατόν να λειτουργεί αποτρεπτικά στη διόγκωση εκ μέρους των προσφευγόντων της αξίας των απαιτήσεων τους²⁵.

Το μη αποτρεπτικό ύψος των επιβαλλόμενων δικαστικών εξόδων δεν αφορά μόνο αφ' εαυτή την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αλλά και ειδικότερες προβλεπόμενες από την οικεία δικονομία δυνατότητες, όπως για παράδειγμα την προβολή επικουρικών ενστάσεων²⁶. Αντίθετα, κατά κανόνα ανεκτοί θεωρούνται δικονομικοί περιορισμοί σε σχέση με τον τρόπο υποβολής του αιτήματος, όπως για παράδειγμα το ότι το αίτημα θα πρέπει να υποβάλλεται δια του εισαγωγικού δικογράφου, χωρίς δυνατότητα μεταβολής του στη συνέχεια²⁷. Τέλος, η απόκλιση του ύψους των

²² Βλ. C-385/20, ό.π., σκ. 27, απόφαση της 16^{ης} Ιουλίου 2020, CaixaBank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 και C-259/19, σκ. 44 και 45. Η πλούσια συναφής νομολογία του ΔΕΕ έχει διαμορφωθεί επί της νομοθεσίας που προβλέπει την προσφυγή στη δικαιοσύνη καταναλωτών για τη διάγνωση της ακυρότητας καταχρηστικών συμβατικών ρητρών (άρθρο 6, παρ. 1 και άρθρο 7 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές). Κατά τα λοιπά βεβαίως, η κατανομή των εξόδων δικαστικής διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων εμπίπτει στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Βλ. C-385/20, ό.π., C-224/19 και C-259/19, ό.π., σκ. 83 και 95 και την εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

²³ ΔΕΕ απόφαση της 16^{ης} Απριλίου 2026, C-753/24 [Rzepakz], σκ. 34, C-385/20, ό.π., σκ. 54, πρβλ. αποφάσεις της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2018, Profi Credit Polska, C-176/17, σκ. 69, της 3^{ης} Απριλίου 2019, Aqua Med, C-266/18, σκ. 54, C-385/20, ό.π., σκ. 49, C-224/19, ό.π., σκ. 98 και 99.

²⁴ ΕΔΔΑ απόφαση της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2023, Stoenscu κατά Ρουμανίας, αρ. 14166/19, σκ. 38.

²⁵ ΕΔΔΑ 3^{ης} Ιουνίου 2014, Harrison McKee κατά Ουγγαρίας, αρ. 22840/07, σκ. 33.

²⁶ ΔΕΕ απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2026, C-902/24 [Herchoski], σκ. 78.

²⁷ Βλ. για παράδειγμα C-385/20, ό.π., σκ. 64.

εξόδων που επαπειλούνται για καθένα από τα διάδικα μέρη λογίζεται επιτρεπτή, εφόσον δεν παρίσταται υπερβολική²⁸. Η απόκλιση αυτή μπορεί να δικαιολογείται ή, ενδεχομένως και να επιβάλλεται με βάση τα διαφορετικά οικονομικά μεγέθη των μερών, τα οποία οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη για τη διασφάλιση του αποτρεπτικού χαρακτήρα των δικαστικών εξόδων.

β. Απόδοση ποσού εύλογου και ανάλογου προς τα έξοδα στα οποία θα αναμενόταν αντικειμενικώς να υποβληθεί ο διάδικος

Στις αστικές διαφορές, το άρθρο 189 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ) προσδιορίζει την αποδοτέα δικηγορική αμοιβή αφενός κατά τρόπο θετικό, «σύμφωνα με τις διατιμήσεις που ισχύουν», δηλαδή κατά τις ειδικές διατάξεις του Κώδικα Δικηγόρων (άρθρ. 189 § 1 περ. γ' ΚΠολΔ)²⁹, αφετέρου κατά τρόπο αρνητικό, προβλέποντας ότι αυτή δεν αποδίδεται, όταν η καταβολή της οφείλεται σε απείθεια, απροσεξία ή σφάλμα του νικητή διαδίκου ή σε υπερβολική πρόνοιά του (189 § 2 ΚΠολΔ)³⁰. Η διάταξη του άρθρου 189 ΚΠολΔ σκοπεί στο συγκερασμό δύο αντιτιθέμενων συμφερόντων: της αποκατάστασης της περιουσίας του νικητή διαδίκου με την απόδοση σε αυτόν του ποσού της προκαταβληθείσης δικηγορικής αμοιβής και συγχρόνως της προστασίας του υπόχρεου ηττηθέντος διαδίκου από τον σε βάρος του καταλογισμό μιας μη αναγκαίας αμοιβής, στην οποία ο νικητής διάδικος υποβλήθηκε υπαίτια ή αδικαιολόγητα³¹. Σε αντίστοιχη λογική, ο Κ.Δ.Δ. προβλέπει ότι η αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου ορίζεται, για κάθε περίπτωση, από την εκάστοτε ισχύουσα διατίμηση του Κώδικα Δικηγόρων (άρθρο 275 παρ. 4) και ότι τα δικαστικά έξοδα δεν αποδίδονται αν δεν ήταν απαραίτητα για τη διεξαγωγή της δίκης (άρθρο 275 παρ. 5). Σημειωτέον ωστόσο πως το άρθρο 58 παρ. 3 του Κώδικα Δικηγόρων ορίζει ότι, σε περίπτωση που το αντικείμενο της δίκης αποτιμάται χρηματικώς, ο υπολογισμός της δικηγορικής αμοιβής γίνεται βάσει των άρθρων 59 επ. του Κώδικα και μόνο, αν το αντικείμενο της δίκης δεν αποτιμάται σε χρήμα, γίνεται με βάση τις αναφερόμενες στο Παράρτημα αμοιβές.

Ο προσδιορισμός των αποδοτέων δικαστικών εξόδων αυστηρά και αποκλειστικά με βάση την προβλεπόμενη διατίμηση εγείρει ζητήματα συμβατότητας με τη νομολογία τόσο του ΔΕΕ όσο και του ΕΔΔΑ. Κατά την αντίληψή τους, τα δικαστικά έξοδα των οποίων την απόδοση πρέπει να είναι σε θέση να επιτύχει ο νικήσας διάδικος από τον ηττηθέντα θα πρέπει να αντιστοιχούν σε ένα επαρκές ποσό σε σχέση με το συνολικό κόστος της ένδικης διαδικασίας, ώστε να μη λειτουργούν αποτρεπτικά στην κίνησή της για τη διασφάλιση του ουσιαστικού δικαιώματος³². Ο νικήσας διάδικος δικαιούται να ζητήσει την απόδοση ποσού εύλογου και ανάλογου προς τα έξοδα στα οποία θα αναμενόταν αντικειμενικώς να υποβληθεί προκειμένου να ασκήσει ένα τέτοιο ένδικο

²⁸ ΔΕΕ απόφαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 2025, C-746/24, Gryczara. Το ενωσιακό δίκαιο αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία, σε περίπτωση ήττας του καταναλωτή στο πλαίσιο αγωγής για την επιστροφή του κεφαλαίου του δανείου ασκηθείσας κατ' αυτού από επαγγελματία κατόπιν της ακύρωσης σύμβασης δανείου λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών που περιλαμβάνονταν σε αυτήν, επιτρέπει την καταδίκη του καταναλωτή στα έξοδα διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων των δικαστικών εξόδων τα οποία, λόγω της διαφοροποίησης που εισάγει η ρύθμιση αυτή κατά τον υπολογισμό του ύψους των εξόδων αυτών αναλόγως του αν ο ενάγων έχει την ιδιότητα του καταναλωτή ή όχι, υπερβαίνουν κατά πολύ τα έξοδα τα οποία θα έπρεπε να φέρει ο καταναλωτής σε περίπτωση ήττας του στο πλαίσιο αγωγής ασκηθείσας από τον ίδιο με αίτημα να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας των ρητρών αυτών και, κατά περίπτωση, η ακυρότητά τους και η ακυρότητα της σύμβασης δανείου. Βλ. C-385/20, ό.π., σκ. 53, πρβλ. απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, United VideoProperties, C-57/15, σκ. 25.

²⁹ ΑΠ 1286/2022.

³⁰ Δούκα Α., Οικονομικές παράμετροι της πολιτικής δίκης, ό.π., σ. 226, αρ. 552.

³¹ Ibid.

³² Πρβλ. C-385/20, ό.π., σκ. 55.

βοήθημα³³. Στις περιπτώσεις που η δικαστική δαπάνη υπερβαίνει την επιδικαζόμενη αποζημίωση, σοβαροί λόγοι θα πρέπει να δικαιολογούν ένα τέτοιο αποτέλεσμα, άλλως η δίκη καθίσταται άσκοπη και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη απλώς θεωρητικό και απατηλό³⁴. Τέλος, η αναλογικότητα του ύψους των δικαστικών εξόδων στις διοικητικές διαφορές, όπου η διαδικασία κινείται εναντίον του ιδιώτη από κρατικό όργανο που ασκεί δημόσια εξουσία ελέγχεται πιο αυστηρά σε σχέση με τα έσοδα που επιβάλλονται σε ιδιωτικές διαφορές³⁵.

γ. Προβλέψιμο ανώτατο όριο δαπάνης

Από την άλλη πλευρά, έχει κριθεί ότι δεν αντιβαίνει στην αρχή της αποτελεσματικότητας το γεγονός ότι ο ηττηθείς διάδικος δεν αποδίδει στον νικήσαντα το σύνολο της αμοιβής του δικηγόρου την οποία κατέβαλε³⁶. Εφόσον ο διάδικος επέλεξε τον δικηγόρο στον οποίο ανέθεσε την άμυνά του και συμφώνησε με αυτόν την αμοιβή που θα του αναλογούσε, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο τα εν λόγω δικαστικά έξοδα να αποδειχθούν υπέρογκα λόγω ασυνήθιστα υψηλής δικηγορικής αμοιβής συμφωνηθείσας μεταξύ του νικήσαντος διαδίκου και του δικηγόρου του. Στο πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ έχει δεχθεί ότι νομοθεσία η οποία προβλέπει κατ' αποκοπήν ποσά όσον αφορά την απόδοση δικηγορικής αμοιβής θα μπορούσε, κατ' αρχήν, να είναι δικαιολογημένη, υπό την προϋπόθεση ότι αποσκοπεί στη διασφάλιση του εύλογου χαρακτήρα των αποδοτέων εξόδων, λαμβανομένων υπόψη παραγόντων όπως το αντικείμενο της διαφοράς, το χρηματικό ύψος της ή την εργασία που απαιτήθηκε για την προάσπιση του οικείου δικαιώματος³⁷. Η πρόβλεψη ανωτάτου ορίου στην επιδικαζόμενη αμοιβή του πληρεξουσίου δικηγόρου του νικήσαντος διαδίκου δεν παραβιάζει την πληρότητα της δικαστικής προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι το εν λόγω όριο παρέχει στον τελευταίο τη δυνατότητα να ζητήσει, ως αμοιβή του δικηγόρου, την απόδοση ποσού εύλογου και ανάλογου προς τα δικαστικά έξοδα στα οποία θα αναμενόταν αντικειμενικώς να υποβληθεί προκειμένου να ασκήσει μια τέτοια αγωγή³⁸.

δ. Αποκατάσταση καταβληθεισών ή ιδεατών δαπανών;

Τέλος, ζήτημα εγείρεται αν συντρέχουν λόγοι που να υπαγορεύουν διαφοροποιημένη αντιμετώπιση της δικαστικής δαπάνης όταν αυτή επιβάλλεται εις βάρος του διοικούμενου και υπέρ του Δημοσίου/ΝΠΔΔ. Σε σποραδικές αποφάσεις διοικητικών δικαστηρίων έχει διατυπωθεί η κρίση ότι δεν συντρέχει νόμιμος λόγος απόδοσης δικαστικών εξόδων στο Δημόσιο, εφόσον το τελευταίο δεν παραστάθηκε με πληρεξούσιο δικηγόρο και «δεν πιθανολογείται ότι έχει υποβληθεί σε δικαστικές δαπάνες οι οποίες πράγματι να έχουν επιφέρει υλική και αποτιμητή απομείωση της περιουσίας του»³⁹. Η επιδίκαση ωστόσο δικαστικών εξόδων δεν εξαρτάται υποχρεωτικά από την

³³ C-385/20, ό.π., σκ. 64.

³⁴ ΕΔΔΑ απόφαση της 18^{ης} Νοεμβρίου 2021, Čolić κατά Κροατίας, αρ. 49083/18. Το εθνικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή λόγω σωματικής βλάβης που υπέστη ο ενάγων μετά από επίθεση, αλλά υποχρέωσε αυτόν να καταβάλλει στον εναγόμενο ως δικαστικά έξοδα ποσό το οποίο ήταν περίπου διπλάσιο από αυτό που του είχε επιδικαστεί ως αποζημίωση.

³⁵ Mandevκλπ, ό.π., σκ. 136, Perdigão, ό.π., σκ. 72.

³⁶ C-385/20, ό.π., σκ. 52.

³⁷ Ο.π., σκ. 53, πρβλ. απόφαση της 28^{ης} Ιουλίου 2016, United Video Properties, C-57/15, σκ. 25.

³⁸ C-385/20, ό.π..

³⁹ Βλ. ΔΠΠΑΤ 374, 376/2024 «η καθιέρωση της απόδοσης στον νικήσαντα διάδικο των δικαστικών του δαπανών, πάντοτε, βεβαίως, υπό τους διαγραφόμενους στον άρθρο 275 του ΚΔΔ όρους, σκοπεί στην αποκατάσταση της ισόποσης ζημίας στην οποία αυτός υπέστη λόγω των πραγματικών δικαστικών εξόδων στα οποία όντως υποβλήθηκε για την διεξαγωγή της δίκης. Υπό την ερμηνεία, συνεπώς, αυτή, στο βαθμό δηλαδή που οι δικαστικές δαπάνες δεν είναι

έκδοση γραμματίου δικηγορικής αμοιβής, αλλά λειτουργεί αποκαταστατικά για τη ζημία την οποία υπέστη αφαιρετικά ο διάδικος από την εμπλοκή του σε δίκη. Τούτο προκύπτει ειδικότερα από το ότι για την επιδίκαση της αμοιβής του πληρεξούσιου δικηγόρου, δεν απαιτείται η υποβολή καταλόγου κατ' άρθρο 275 παρ. 4 περ. γ' του Κ.Δ.Δ.⁴⁰ και περαιτέρω από το ότι επιδικάζονται δικαστικά έξοδα:

α) υπέρ του δημοσίου νομικού προσώπου και επί παράστασης αυτού με δικαστικό πληρεξούσιο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους ή με έμμισθο δικηγόρο⁴¹.

β) για τις διαδικαστικές πράξεις στις οποίες προβαίνει ο ίδιος ο δικηγόρος αυτοπροσώπως δυνάμει της δικηγορικής του ιδιότητας⁴².

γ) στις ακυρωτικές διαφορές, εις βάρος του αντιδίκου εκείνου στον οποίον παρασχέθηκε το ευεργέτημα πενίας⁴³.

δ) όταν ο ιδιώτης διάδικος διενεργεί διαδικαστικές πράξεις, κατ' εξαίρεση, ο ίδιος, κατ' άρθρο 27 παρ. 2 Κ.Δ.Δ.⁴⁴.

θεωρητικές ή συμβολικές και, συναφώς, η απόδοσή τους δεν προσλαμβάνει απλώς το χαρακτήρα επιβράβευσης για την ευδοκίμηση του δικαστικού αγώνα», ΔΠΠΑΤ 279/2024: «η καταδίκη ηττηθέντος διαδίκου στην καταβολή των δικαστικών εξόδων του νικήσαντος διαδίκου κατά τα άρθρα 275 και 276 του ΚΔΔ, ως εκ του αυστηρώς αποκαταστατικού και όχι πάντως επιβραβευστικού της χαρακτήρα, τελεί υπό την αυτονόητη προϋπόθεση της ύπαρξης πράγματι δικαστικών εξόδων», ΔΠΠΑΤ 857/2023 «ο συμψηφισμός σε περίπτωση μερικής νίκης και ήττας, ως εκ του αυστηρώς αποκαταστατικού και όχι πάντως επιβραβευστικού χαρακτήρα της ρύθμισης περί επιστροφής των δαπανημάτων της δίκης της οποία συνιστά ειδικότερη έκφραση, τελεί υπό την αυτονόητη προϋπόθεση της ύπαρξης πράγματι δικαστικών εξόδων εκατέρωθεν», ΔΠΠΑΤ Ν76/2023.

⁴⁰ Άρθρο 275 παρ. 6 τελ. εδ. Κ.Δ.Δ..

⁴¹ Στις περιπτώσεις αυτές, η δικαστική δαπάνη σε βάρος του Δημοσίου δύναται (και όχι υποχρεούται βλ. ΣτΕ 2492/2000, ΔΕΘΕΣ 1371/2016), να μειωθεί μέχρι το ήμισυ του ελαχίστου ορίου διατίμησης κάθε ενέργειας, σύμφωνα με το άρθρο 22 §1 του ν. 3693/1957 που διατηρήθηκε σε ισχύ με το άρθρο 52 αρ. 18 ΕισΝΚΠολΔ, το άρθρο 5 §12 του ν. 1738/1987 και την ΥΑ 134423/1992 (Οικονομικών και Δικαιοσύνης). Πρακτικό ενδιαφέρον έχει αυτή η δυνατότητα σχεδόν αποκλειστικά σε περιπτώσεις αναγκαστικής απαλλοτρίωσης επί καθορισμού οριστικής τιμής μονάδας αποζημίωσης. Βλ. ΑΠ 8,15/2026.

⁴² Βλ. ΣτΕ 4742/1998 (7μ.), ΔΕΘΕΣ 2547/2006, ΕΦ ΠΕΙΡ 311/2015.

⁴³ ΣτΕ 1920-1923/2021, 2798, 1908/2020, 3137/2011 κ.ά. Πρβλ. επίσης Δικαστικά έξοδα επί νομικής βοήθειας [Σχόλιο στη ΜονΠρΘεσ 4410/2020], στο Πλεύρη Α., Μελέτες Αστικού Δικονομικού Δικαίου Διαιτησίας & Διαμεσολάβησης (2008-2022), τόμ. 1, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2022, σ. 1352 επ..

⁴⁴ Η δυνατότητα επιδίκασης δικαστικών εξόδων στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να θεωρηθεί αυτόθροη συνέπεια του δικαιώματος που η έννομη τάξη αναγνωρίζει σε πρόσωπα να διενεργούν διαδικαστικές πράξεις και να παρίστανται κατά τη συζήτηση των υποθέσεων σε περιορισμένη κατηγορία διαφορών. Την ερμηνευτική αυτή εκδοχή συστηματικής εναρμόνισης του άρθρου 27 παρ. 2 του Κ.Δ.Δ. με το άρθρο 275 του ίδιου Κώδικα, υποδεικνύουν: α) η πληρότητα της δικαστικής προστασίας καθόσον, μόνη η ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης αφ' εαυτή δεν συνιστά πλήρη αποκατάσταση του διοικουμένου ο οποίος υποβλήθηκε στη βάσανο της προσφυγής της δικαιοσύνης (κόστος ευκαιρίας), έστω και χωρίς δικαστικό πληρεξούσιο, β) το γεγονός ότι ο εκ προοιμίου και συλλήβδην αποκλεισμός της δυνατότητας επιδίκασης δικαστικών εξόδων στην κατηγορία αυτή υποθέσεων ακυρώνει όχι μόνο την αποκαταστατική λειτουργία που επιτελεί η δυνατότητα επιβολής τους υπέρ του διαδίκου, αλλά και την αποτρεπτική λειτουργία αυτής όσον αφορά την έκδοση από τη Διοίκηση προδήλως παράνομων διοικητικών πράξεων, τις οποίες μάλιστα, αν και κατά κανόνα θα μπορούσε να ανακαλέσει ή να ακυρώσει στο πλαίσιο του διοικητικού αυτοελέγχου, διατηρεί σε ισχύ, διαιωνίζοντας την προσβολή της νομιμότητας και επιβαρύνοντας εν συνέχεια αντιπαραγωγικά τη δικαιοσύνη (πρβλ. ΣτΕΟΛ 1619/2012 κ.α.), γ) η εξουσία επιδίκασης δικαστικών εξόδων και στην προκειμένη κατηγορία υποθέσεων δεν αποκλείεται από την ενδεικτική και μόνο (και όχι αποκλειστική) απαρίθμηση στην παρ. 4 του άρθρου 275 του Κ.Δ.Δ., των δυνάμενων να επιδικασθούν δικαστικών εξόδων και δ) το γεγονός ότι η αντίθετη εκδοχή περί μη δυνατότητας επιδίκασης δικαστικών εξόδων στην κατηγορία αυτή υποθέσεων, πέραν από τυχόν ζητήματα συνδεόμενα με την αρχή της δικονομικής ισότητας έναντι των λοιπών κατηγοριών υποθέσεων, θα εξωθούσε το διάδικο, αντίθετα προς την τελεολογία του άρθρου 27 παρ. 2 του Κ.Δ.Δ. και φαλκιδεύοντας το γράμμα της, να προβαίνει τελικά σε διορισμό πληρεξούσιου, αν και τούτο, ενόψει του οικονομικού αντικείμενου των εν λόγω υποθέσεων, παρίσταται κατά κανόνα ασύμφορο. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο οφείλει να προβεί σε προσδιορισμό των δικαστικών εξόδων

Με βάση τα ανωτέρω παρίσταται επιβεβλημένη η επιδίκαση δικαστικής δαπάνης υπέρ του δημοσίου νομικού προσώπου και στις περιπτώσεις που αυτό δεν έχει παράσχει πληρεξουσιότητα με κατ' αποκοπή ανάθεση σε τρίτο ιδιώτη. Τούτο καθόσον, πέραν της αποτρεπτικής λειτουργίας της δαπάνης, το δημόσιο νομικό πρόσωπο πράγματι ζημιώνεται με την υποχρέωση οργάνωσης των υπηρεσιών του και ιδίως με τη λειτουργία δικαστικών τμημάτων. Το γεγονός ότι η ζημία δεν δύναται να προσδιορισθεί συγκεκριμένα, δεν αναιρεί την έκτασή της, για την οποία παρίσταται εύλογο να λαμβάνεται υπόψη ως βάση και τιμή αναφοράς η προβλεπόμενη διατίμηση. Εξάλλου, και κατά την επιδίκαση δικαστικής δαπάνης σύμφωνα με τον ΚΠολΔ είναι αδιάφορη η ύπαρξη οποιασδήποτε σχέσης πάγιας αντιμισθίας μεταξύ δικηγόρου και διαδίκου⁴⁵.

2. Η εξαίρεση: αυξημένα δικαστικά έξοδα

α. Ισχύουσες προβλέψεις

Ο Κ.Δ.Δ. προβλέπει αυξημένα δικαστικά έξοδα στις εξής περιπτώσεις:

α) στο τριπλάσιο, όταν δεν συμπεριελήφθη στο δικόγραφο συνοπτική έκθεση των τιθέμενων με το δικόγραφο νομικών ζητημάτων σύμφωνα με το άρθρο 45 Κ.Δ.Δ. (παράλειψη που δεν επιφέρει ακυρότητα του δικογράφου) και ο διάδικος ηττηθεί (άρθρο 46 Κ.Δ.Δ.)⁴⁶.

β) στο πενταπλάσιο, όταν ένδικο βοήθημα η μέσο απορρίφθηκε σε συμβούλιο ως προδήλως απαράδεκτο ή αβάσιμο κατ' άρθρο 126Α του Κ.Δ.Δ., στη συνέχεια δε, κατόπιν αιτήματος του διαδίκου, η υπόθεση εισαχθεί στην τακτική διαδικασία και το διατακτικό της απόφασης είναι, κατά τα ουσιώδη σημεία του, το ίδιο με αυτό της απόφασης σε συμβούλιο⁴⁷. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση της ρύθμισης *«με την πρόβλεψη αυξημένης δαπάνης ελπίζεται ότι οι διάδικοι (ιδιώτες ή Δημόσιο) θα αποθαρρύνονται από το να ζητούν την συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο και η διαδικασία αυτή θα συντελέσει στην επιτάχυνση των δικών»*⁴⁸.

β. Απονομή στο δικαστή πλαισίου διακριτικής ευχέρειας κατά τον προσδιορισμό της δικαστικής δαπάνης

Ενώ η παράλειψη του διαδίκου να συμπεριλάβει συνοπτική έκθεση, ακόμα και σε ένα άρθρο κατά τα λοιπά δικόγραφο, επαπειλείται κατά το άρθρο 45 Κ.Δ.Δ. με επιβολή δικαστικών εξόδων στο τριπλάσιο, ο δικαστής στερείται αντίστοιχης διακριτικής ευχέρειας όταν αντιμετωπίζει δικόγραφα παρελκυστικά, ακατάληπτα ή με ισχυρισμούς που διατυπώνονται σε πλήρη σύγχυση, εξαντλώντας τις δυνάμεις του δικαστή. Η απόρριψη τέτοιων δικογράφων σε συμβούλιο ως προδήλως απαράδεκτων ή αβασίμων, σύμφωνα με το άρθρο 126Α παρ. 1 του Κ.Δ.Δ., δεν παρίσταται συνήθως εφικτή λόγω της ακατάσχετης παράθεσης λόγων που εν πάση περιπτώσει χρήζουν επιμέρους απόκρουσης.

λαμβάνοντας υπόψη το χρόνο που απαιτήσε, κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας, η σύνταξη του συγκεκριμένου δικογράφου (π.χ. τη δυσκολία των ενδίκων ζητημάτων) και η διενέργεια των σχετικών διαδικαστικών πράξεων ενώπιον του δικαστηρίου (βλ. ΔΠΚΑΛ 144/2023).

⁴⁵ ΠΠρΑθ 5610/2009, ΧρΙΔ 2009, σελ. 894, Δούκα Α., Οικονομικές παράμετροι της πολιτικής δίκης, ό.π., σ. 228-229, υποσ. 157.

⁴⁶ Άλλως εάν νικήσει, είναι δυνατόν το Δικαστήριο να μην επιδικάσει υπέρ αυτού δικαστική δαπάνη. Βλ. ΔΕφΠειρ 1483/2020, ΔΕφΑθ 4055/2019, ΔΠΡοδ 12/2026.

⁴⁷ Βλ. κατ' εξαίρεση ΔΠΠΩΑ Α253/2023.

⁴⁸ Βλ. συναφώς και ΣτΕ 807/2020, ΔΕΑΘ 2529/2022, ΔΠΑ 10727/2023.

Σημείο των καιρών αποτελεί και η άσκηση δικογράφων με κατ' ουσίαν έναν μοναδικό λόγο ακύρωσης ή με έναν περιορισμένο αριθμό λόγων δυνητικά ικανών να τελεσφορήσουν και στη συνέχεια η γενικόλογη παράθεση μεγάλου αριθμού λόγων ακύρωσης προδήλως αβασίμων, οι οποίοι έχουν συνταχθεί είτε κατά αδιάκριτο δανεισμό από πρότυπα δικογράφων είτε εμφανώς με τη χρήση μεγάλων γλωσσικών μοντέλων (LLMs). Η στόχευση της πρακτικής αυτής με χαρακτηριστικά SLAPP είναι σαφής: η άσκηση πίεσης στο δικαστήριο να γίνει δεκτός ο λόγος που παρουσιάζει πιθανότητες, καθόσον σε μια τέτοια εξέλιξη, η εξέταση των λοιπών, προδήλως αβασίμων, λόγων, κατά κανόνα παρέλκει ως αλυσιτελής. Η δυνητική αποτελεσματικότητα της πρακτικής αυτής, στις αμφίροπες τουλάχιστον υποθέσεις, δεν μπορεί να αποκλειστεί με βεβαιότητα, όταν η αποδοχή ενός και μόνο λόγου απαλλάσσει το δικαστή από την υποχρέωση να αιτιολογήσει, έστω συνοπτικώς, την απόρριψη των λοιπών π.χ. είκοσι προβαλλόμενων λόγων. Η δομή της διοικητικής δίκης με άξονα την νομιμότητα της προσβαλλόμενης πράξης (κατ' αναλογία προς το ένδικο βοήθημα της ανακοπής στο ιδιωτικό δίκαιο της αναγκαστικής εκτέλεσης) καθιστά αυτήν πιο δεκτική σε τέτοιου είδους καταχρηστικές πρακτικές⁴⁹. Η δυνατότητα επιβολής αυξημένων δικαστικών εξόδων θα αποτελούσε το μόνο εργαλείο ικανό να αποτρέψει τέτοιες πρακτικές.

Τέλος, ομοίως ουδεμία διακριτική ευχέρεια καταλείπεται στον δικαστή κατά τον προσδιορισμό της δικαστικής δαπάνης επί απορριπτικών δικογράφων στα οποία η απάντηση των προβαλλόμενων λόγων παρίσταται δικαιολογημένα, λόγω συνθετότητας των τιθέμενων ζητημάτων ή απλώς λόγω του όγκου των δεδομένων⁵⁰, εξόχως απαιτητική. Στις περιπτώσεις αυτές, όπου ο δικαστής έχει καταπονηθεί με τη συγκεκριμένη υπόθεση για διάστημα πολλών εβδομάδων ή και μηνών και ο μεν διάδικος έχει καταβάλλει χιλιάδες ευρώ ως δικηγορική αμοιβή, το δε Δημόσιο αντίστοιχα έχει αναλώσει σοβαρότατους διοικητικούς πόρους, είναι προφανές ότι η επιδίκαση ευτελών δικαστικών εξόδων⁵¹ ουδεμία αποκαταστατική ή αποτρεπτική λειτουργία επιτελεί. Αντίθετα, το σοβαρότατο πραγματικό κόστος της δίκης, πέραν του καταβληθέντος παραβόλου (μέγιστου ποσού 1% και μέχρι ανώτατου ορίου κατ' άρθρο 277 παρ. 3 Κ.Δ.Δ.), κοινωνικοποιείται ως μέρος του συνολικού κόστους λειτουργίας της δικαιοσύνης, αλλά και τη δημόσιας διοίκησης. Αντίστοιχα, σε περίπτωση τελεσφόρησης δικογράφων με τόσο σύνθετα νομικά ή πραγματικά ζητήματα, η επιδίκαση της ελάχιστης διατίμησης του Κώδικα Δικηγόρων ελάχιστα αποκαθιστά τη δαπάνη στην οποία υπεβλήθη ο διάδικος για να δικαιωθεί.

⁴⁹ Ριζοσπαστικές παρεμβάσεις θα πρέπει να εξεταστούν στο μέλλον όπως ενδεχομένως η πρόβλεψη δύο επιπέδων υποχρέωσης αιτιολόγησης, στην αναζήτηση μιας δίκαιης ισορροπίας ανάμεσα στην υποχρέωση αιτιολογίας και στην εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης: Για έναν ορισμένο αριθμό λόγων που θα υποδεικνύει ο πληρεξούσιος δικηγόρος κατ' επιλογή του ως κύριους, η υποχρέωση αιτιολογίας θα εξακολουθεί να παρίσταται ακέραη, ενώ για τους υπολοίπους θα μπορούσε να προβλεφθεί η απαλλαγή από την υποχρέωση αιτιολογίας. Μια τέτοια ρύθμιση θα όφειλε να συμπληρωθεί, κατ' αντιστοιχία προς τα οριζόμενα στο άρθρο 126 Α του Κ.Δ.Δ. περί δυνατότητας απόρριψης εν συμβουλίω των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων που τυγχάνουν προδήλως απαράδεκτα ή αβάσιμα, με την πρόβλεψη (πρβλ. παρ. 6 του άρθρου) ότι ο διάδικος θα μπορεί με αυξημένο παράβολο να ζητεί συμπληρωματική πλήρη αιτιολογία και επί των λόγων που απορρίφθηκαν ως προδήλως απαράδεκτοι ή αβάσιμοι.

⁵⁰ Για παράδειγμα, εξαντλητικοί φορολογικοί έλεγχοι στους οποίους ο φορολογούμενος αμφισβητεί μία προς μία εκατοντάδες ή και χιλιάδες πιστώσεις σε τραπεζικούς λογαριασμούς του, τις οποίες η αρχή καταλόγισε ως προσαύξηση περιουσίας από άγνωστη ή μη δικαιολογημένη πηγή ή αιτία.

⁵¹ Τα έξοδα του δημοσίου νομικού προσώπου για παράσταση και υπόμνημα ανέρχονται σε 288 € στο Τριμελές Διοικητικό Πρωτοδικείο για ποσά κύριου φόρου έως 250.000 € και σε 341 € στο Διοικητικό Εφετείο, ακόμα και για ποσά εκατομμυρίων ευρώ.

Το ΕΔΔΑ αξιώνει οι εθνικοί κανόνες που προβλέπουν την επιβολή των δικαστικών εξόδων να παρέχουν στους δικαστές έναν ορισμένο βαθμό διακριτικής ευχέρειας, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η εξουσία απαλλαγής από την καταβολή τελών των προσώπων που δεν διαθέτουν επαρκείς οικονομικούς πόρους⁵². Θεμιτές συναφώς παράμετροι⁵³ για τον προσδιορισμό του ύψους της επιδικαζόμενης δαπάνης αποτελούν ο όγκος και η πολυπλοκότητα της υπόθεσης σε συνδυασμό με τα οικονομικά δεδομένα της κάθε χώρας. Για την εκτίμηση της αναλογικότητας των επιβαλλόμενων δικαστικών εξόδων λαμβάνεται μεν υπόψη ως στοιχείο, μεταξύ άλλων, το μέσο ετήσιο εισόδημα σε ένα κράτος, μόνο όμως ως κατά προσέγγιση ένδειξη της εργασίας που απαιτείται για την εκδίκαση μιας συγκεκριμένης υπόθεσης, καθώς ο όγκος και η πολυπλοκότητα κάθε υπόθεσης μπορεί να διαφέρουν σημαντικά⁵⁴.

Η πρόβλεψη στον Κ.Δ.Δ. περιορισμού της αποδοτέας δαπάνης αποκλειστικά στην ελάχιστη προβλεπόμενη διατίμηση⁵⁵ παραγνωρίζει τις ανωτέρω παραμέτρους, αλλά και την ουδέποτε εφαρμοσθείσα από διοικητικό δικαστήριο πρόβλεψη του Κώδικα Δικηγόρων, σύμφωνα με την οποία: «Οι αμοιβές μπορούν να αυξηθούν και αυτεπάγγελα από το δικαστήριο, ανάλογα με την επιστημονική εργασία, την αξία και το είδος της υπόθεσης, του χρόνου που απαιτήθηκε, τις εκτός έδρας μεταβάσεις, τη σπουδαιότητα της διαφοράς, των ειδικότερων περιστάσεων και κάθε είδους δικαστικών ή εξώδικων ενεργειών»⁵⁶. Μολονότι «τίποτα δεν είναι πιο άνισο από την ίση μεταχείριση των άνισων»⁵⁷, στην εγχώρια πρακτική την ίδια ισοπεδωτική μεταχείριση απολαμβάνει το πρόχειρο, χαοτικό και προπετές δικόγραφο, που επιρρίπτεται στο δικαστή, με το επιμελημένο, λιτό και εμπεριστατωμένο δικόγραφο στο οποίο ο πληρεξούσιος κατέβαλε σοβαρή προσπάθεια να οριοθετήσει τα ζητήματα της υπόθεσης, ανεξαρτήτως αν η τελεσφόρηση ή μη

⁵² ΕΔΔΑ απόφαση της 3^{ης} Μαΐου 2022, Nalbant and Others κατά Τουρκίας, αρ. 59914/16, σκ. 42, 19^{ης} Οκτωβρίου 2021, Laçi κατά Αλβανίας, αρ. 28142/17, σκ. 52 (η τυπική ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου νομικής βοήθειας δεν αρκεί, εφόσον η λειτουργία του μηχανισμού είναι ουσιωδώς ελλιπής).

⁵³ Η αρχή της θεμιτής συνάφειας (moral relevancy) επιβάλλει, κατά τον έλεγχο των περιορισμών σε ένα δικαίωμα, να εξετάζεται εάν συντρέχουν αντινομίες στη σχέση μέσου προς σκοπό υπό το πρίσμα των αρχών οργάνωσης του συστήματος δικαιωμάτων. Βλ. Παπασπύρου Ν., Συνταγματική ελευθερία και δημόσιοι σκοποί- Σε αναζήτηση της θεμιτής πλοκής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2019.

⁵⁴ Για παράδειγμα, έχει κριθεί ότι παραβιάζει το ΠΠΠ της ΕΣΔΑ και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, η σημαντική υπέρβαση των δικαστικών εξόδων σε σχέση με το ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας, εφόσον δεν προκύπτει ότι απαιτούνταν εργασία εξαιρετικού όγκου ή πολυπλοκότητας για την άσκηση των επίμαχων ενδίκων μέσων. Βλ. Mandev κλπ, ό.π., σκ. 133,135, και γενικότερα, ως προς τα υπέρμετρα δικαστικά τέλη, τις παλαιότερες αποφάσεις Kreuz κατά Πολωνίας (αρ. 28249/95, 19.06.2001), Weissman κατά Ρουμανίας (αρ. 63945/00, 24.05.2006) και Podbielski και PPU Polpure κατά Πολωνίας (αρ. 39199/98, 26.07.2005).

⁵⁵ Υπό μία έννοια το εγχώριο πλαίσιο υπολαμβάνει ως υποχρεωτική ή εφικτή την εξεύρεση δικηγόρου διατιθέμενου να προβεί στις διαδικαστικές ενέργειες με την ελάχιστη αμοιβή ακόμα και σε υποθέσεις μοναδικής δυσκολίας, άλλως αποδέχεται αδιάκριτα την ελλειμματική αποκατάσταση του δικαιωθέντος διαδίκου.

⁵⁶ Άρθρο 58 παρ. 5. Η κρίση του δικαστηρίου για την επιδίκαση αυξημένης αμοιβής και της βασιμότητας των προϋποθέσεων που ορίζονται στην άνω διάταξη για την αύξηση αυτής δεν υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με το άρθρο 561 παρ. 1 ΚΠολΔ, διότι απορρέει από την συνδρομή και εκτίμηση περιστατικών, τα οποία προσδιορίζουν τον βαθμό σπουδαιότητας της παρασχεθείσης επιστημονικής εργασίας και των λοιπών κατά τα ανωτέρω όρων και προϋποθέσεων (ΑΠ 961/2017). Κατά την ανέλεγκτη δε εκτίμηση των εν λόγω όρων και προϋποθέσεων μπορεί το δικαστήριο να επιδικάσει και τα για κάθε περίπτωση καθοριζόμενα κατώτατα όρια δικηγορικής αμοιβής ή να υπερβεί αυτά, εφόσον ήθελε κρίνει αντιστοίχως, ότι δεν δικαιολογείται ή δικαιολογείται ο προσδιορισμός τέτοιας αυξημένης αμοιβής (ΑΠ 16/2013). Δούκα Α., Οικονομικές παράμετροι της πολιτικής δίκης, ό.π., σ. 228, αρ. 558, Χατζηϊωάννου Β., Η δικηγορική αμοιβή ως αποδοτέο δικαστικό έξοδο της πολιτικής δίκης, ΝοΒ, ό.π., 1208.

⁵⁷ «There is nothing so unequal as the equal treatment of unequals» κατά την έκφραση του Thomas Jefferson.

αμφοτέρων συναρτάται συνήθως με τα αντικειμενικά νομικά και πραγματικά δεδομένα της υπόθεσης.

Με βάση τις ανωτέρω διαπιστώσεις, σοβαροί δικαιοκρατικοί λόγοι⁵⁸ συνηγορούν επιτακτικά υπέρ της παροχής στο διοικητικό δικαστή ενός ουσιαστικού πεδίου διακριτικής ευχέρειας κατά τον προσδιορισμό των δικαστικών εξόδων, έτσι ώστε το ύψος τους να ανταποκρίνεται πιο αναλογικά στην πραγματική επιβάρυνση του διαδίκου που δικαιώθηκε, αλλά και να λειτουργεί επαρκώς αποτρεπτικά σε φαινόμενα δικονομικού ομορτισμού. Ως ανώτατο όριο της ευχέρειας αυτής θα μπορούσε να οριστεί το τριπλάσιο ή το πενταπλάσιο της προβλεπόμενης στο Κώδικα Δικηγόρων ελάχιστης διατίμησης, υπό την προϋπόθεση βεβαίως της προσκόμισης των οικείων αποδεικτικών παροχής υπηρεσιών, η οποία θα λειτουργούσε παράλληλα ως σοβαρό φορολογικό κίνητρο για την περιορισμό της, κατά τα κοινώς γνωστά, απόκλισης ανάμεσα στην πραγματική και την εμφανιζόμενη στα οικεία παραστατικά αμοιβής του πληρεξουσίου δικηγόρου. Τέλος, η επιδίκαση δαπάνης υψηλότερου ύψους από την ελάχιστη διατίμηση θα ήταν επιβεβλημένο να συνοδεύεται από συνοπτική αιτιολογία⁵⁹. Κατά τα λοιπά, η διαμόρφωση ευκρινών και συνεπών συναφών κριτηρίων (π.χ. ύπαρξη πάγιας αντίθετης νομολογίας) για την ειδικότερη κλιμάκωση του ποσού αυτού θα εναπόκειται βεβαίως στη νομολογία.

⁵⁸ Πρβλ. και τις πιο ριζοσπαστικές θέσεις του Δελλή Γ., Δήμος και Αγορά, ό.π., σ. 372: «Το κόστος αυτό, μέσω των «ατελειών» που απολαμβάνει η Διοίκηση, ορίζεται πλασματικά στο μηδέν, παρότι βαρύνει εν τέλει τον κρατικό προϋπολογισμό. Για όσο διάστημα το άμεσο χρηματικό βάρος από την παρελκυστική δικονομική συμπεριφορά ή τη δικαστική ήττα τείνουν στο μηδέν, τόσο για το δημόσιο νομικό πρόσωπο, όσο και για τους εντολοδόχους που καθορίζουν τη στρατηγική του (υπαλλήλους, επικεφαλής του νομικού προσώπου, νομικούς παραστάτες), το μέρος αυτό θα έχει πάντοτε κίνητρο να καταχράται το σπάνιο πόρο της Δικαιοσύνης» και σ. 373: «καθίσταται επιτακτική η αύξηση του χρηματικού ιδίως κόστους από τις δικονομικές επιλογές της Διοίκησης, τόσο για την ίδια, όσο και για εκείνους που τις διενεργούν για λογαριασμό της, ούτως ώστε να αντιστοιχεί στην προκαλούμενη απόλεια κοινωνικού οφέλους. Η απόλεια αυτή προκύπτει, αφενός από τη συστημική υπερφόρτωση της Δικαιοσύνης, αφετέρου από τις αναποτελεσματικότητες που συνεπάγεται η διάπραξη και η καθυστερημένη θεραπεία παρανομιών από τη Διοίκηση. Η λύση στο πρόβλημα προϋποθέτει, όχι μόνο την αύξηση του οικονομικού βάρους της δίκης για τον εμπλεκόμενο δημόσιο φορέα, αλλά και την επίρριψη του σε όσα φυσικά πρόσωπα ενεργούν για λογαριασμό του, ούτως ώστε να μειωθεί αντίστοιχα το πρόβλημα αντιπροσώπευσης που τα ίδια προκαλούν. Η δίκη δεν μπορεί να παραμένει δωρεάν για το διάδικο νομικό πρόσωπο· πρέπει να βαρύνει τον δικό του προϋπολογισμό, τόσο με την καταβολή τελών και παραβόλων υπέρ του δημοσίου ταμείου, όσο και με την πληρωμή δικαστικών δαπανών, αποζημιώσεων και τόκων σε περίπτωση ήττας. Παράλληλα, όταν το ένδικο βοήθημα του ιδιώτη κρίνεται προδήλως βάσιμο ή, αντίστροφα, οι δικονομικές ενέργειες της Διοίκησης καταφανώς έωλες, το κόστος της δίκης αρμόζει να επιμερίζεται και σε εκείνους που έλαβαν τις σχετικές αποφάσεις για λογαριασμό του δημοσίου νομικού προσώπου: στον δήμαρχο ο οποίος υπέπεσε σε χονδροειδή σφάλματα κατά την έκδοση της ακυρωθείσας διοικητικής πράξης και αρνήθηκε να θεραπεύσει την παρανομία διαρκούς της εκκρεμοδικίας ή στο μέλος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους που υπογράφει μία προδήλως απαράδεκτη αίτηση αναιρέσεως. Γενικότερα, η επίρριψη ευθύνης —αστικής, πειθαρχικής ή άλλης— στους αντιπροσώπους οι οποίοι καθορίζουν τη στάση της διαδίκου δημόσιας αρχής, συνιστά το αναγκαίο συμπλήρωμα για την πάταξη των προβληματικών δικονομικών συμπεριφορών της, όπως η καθυστέρηση στην αποστολή του διοικητικού φακέλου, η άσκηση προπετών ένδικων μέσων και η άρνηση συμμόρφωσης στις δικαστικές αποφάσεις».

⁵⁹ Βλ. ΕΔΔΑ απόφαση της 15^{ης} Δεκεμβρίου 2020, National Movement Ekoglasnost κατά Βουλγαρίας, αρ. 31678/17, κατά την οποία η επιβολή δικαστικής δαπάνης που υπερβαίνει κατά πολύ την ελάχιστη οριζόμενη θα πρέπει να δικαιολογείται από το δικαστήριο. Στην υπόθεση αυτή το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας κατά την απόρριψη της αίτησης επανάλψης της διαδικασίας (κατόπιν απόρριψης αίτησης αναίρεσης με απόφαση που επικύρωσε τη δικαστική απόφαση) είχε επιβάλει σε βάρος της αιτούσας ΜΚΟ δικαστική δαπάνη υπέρ του αντιδίκου της (σταθμού παραγωγής πυρηνικής ενέργειας) 24 φορές μεγαλύτερη από την ελάχιστη οριζόμενη από το νόμο. Και αυτό παρά το γεγονός ότι τα ζητήματα που εξετάστηκαν ήταν κυρίως διαδικαστικά, όχι ιδιαίτερα περίπλοκα και είχαν ήδη εν μέρει κριθεί.

Τελικές θέσεις

Με βάση τα ανωτέρω προτείνονται οι ακόλουθες δύο τροποποιήσεις στο ισχύον 275 του Κ.Δ.Δ.:

1. Η αντικατάσταση του τελευταίου εδαφίου της παρ. 1 από: «Το δικαστήριο μπορεί, σε κάθε περίπτωση, εκτιμώντας τις περιστάσεις, να απαλλάξει εν όλω ή εν μέρει τον ηττώμενο διάδικο από τα δικαστικά έξοδα» ως εξής: «Το δικαστήριο μπορεί, κατ' εξαίρεση, εκτιμώντας τις περιστάσεις, να απαλλάξει, με συνοπτική αιτιολογία, εν όλω ή εν μέρει τον ηττώμενο διάδικο από τα δικαστικά έξοδα»⁶⁰.

2. Η προσθήκη στο τέλος της παρ. 4⁶¹, μετά την υφιστάμενη ρύθμιση, του εξής εδαφίου: «Κατ' εξαίρεση, η κατά την περ. γ' αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου, δύναται, κατόπιν συνοπτικής αιτιολογίας, να αυξάνεται αυτεπάγγελα από το δικαστήριο μέχρι του τριπλάσιου της ισχύουσας διατίμησης του Κώδικα Δικηγόρων, σε περίπτωση που τα ασκηθέντα ένδικα βοηθήματα ή μέσα απορρίφθηκαν ως προδήλως απαράδεκτα ή αβάσιμα ή ως προπετή, καθώς και όταν προκύπτει ότι για τη σύνταξη και υποστήριξή τους απαιτήθηκε ιδιαίτερα σημαντική επιστημονική εργασία και χρόνος, υπό τον όρο προσκόμισης αντίστοιχων φορολογικών παραστατικών».

⁶⁰ Η συγκεκριμένη ρύθμιση ήδη διαλαμβάνεται στο άρθρο 285 (ισχύον 275) του υπό διαβούλευση, αναρτημένου στο διαδίκτυο, σχεδίου Κ.Δ.Δ. που συντάχθηκε με πρωτοβουλία της Γενικής Επιτροπείας της Επικρατείας των Τ.Δ.Δ., με τη συμμετοχή και του συντάκτη του παρόντος.

⁶¹ Βλ. αντίστοιχα άρθρο 285 παρ. 4 του υπό διαβούλευση, αναρτημένου στο διαδίκτυο, σχεδίου Κ.Δ.Δ..